MAKTABGACHA TA’LIM MUASSASALARIDA BOLALAR KOMMUNIKATIV SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH

Shonazarova Madina Farhod qizi
1-bosqich Magistranti,
Osiyo texnologiya Universiteti
https://doi.org/10.5281/zenodo.23105968

Annotatsiya

Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarning kommunikativ sifatlarini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Kommunikativ sifatlarning mazmun-mohiyati, ularni rivojlantirish usullari hamda tarbiyachining o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, kommunikativ sifatlarni shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik faoliyat yo‘nalishlari jadval asosida bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: kommunikativ sifatlar, muloqot, nutq rivoji, maktabgacha ta’lim, kommunikativ kompetensiya, tarbiyachi, ijtimoiylashuv.

Maktabgacha yosh davri bolaning nutqiy, aqliy va ijtimoiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bolalar atrofdagilar bilan muloqot qilish, o‘z fikrini ifodalash, tengdoshlari bilan hamkorlik qilish va jamoada ishlash ko‘nikmalarini egallaydilar. Shu sababli maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kommunikativ sifatlarni rivojlantirish pedagogik jarayonning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sanaladi.

Kommunikativ sifatlar bolaning nafaqat nutqiy rivojlanishiga, balki uning ijtimoiy moslashuvi va shaxs sifatida shakllanishiga ham katta ta’sir ko‘rsatadi. Muloqotga kirisha oladigan, o‘z fikrini aniq bayon qiladigan va boshqalarni tinglay oladigan bolalar keyingi ta’lim bosqichlarida ham yuqori natijalarga erishadilar.

Kommunikativ sifatlar deganda shaxsning boshqa insonlar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatlari tushuniladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda bu sifatlar quyidagi ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi:

1. o‘z fikrini erkin ifodalash;
2. suhbatdoshni tinglay olish;
3. savol berish va javob qaytarish;
4. jamoada ishlash;
5. hamkorlik qilish;
6. nutq madaniyatiga rioya etish;
7. hissiyotlarni so‘z orqali ifodalash.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish va bolalarni maktabgacha ta’lim bilan qamrab olish borasida sezilarli natijalarga erishildi. Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, 3–6 yoshli bolalarni maktabgacha ta’lim bilan qamrab olish darajasi 2017-yildagi 25,4 foizdan 2024-yilda 72,4 foizga yetgan. Bu esa maktabgacha ta’lim xizmatlari ko‘lamining kengayib borayotganligini va bolalarning ijtimoiy hamda kommunikativ rivojlanishi uchun yanada qulay sharoitlar yaratilayotganligini ko‘rsatadi.

Xususan, Qashqadaryo viloyatida ham maktabgacha ta’lim qamrovi izchil oshib bormoqda. Agar 2017-yilda viloyatda 3–6 yoshli bolalarning atigi 18,6 foizi maktabgacha ta’lim bilan qamrab olingan bo‘lsa, 2024-yilga kelib ushbu ko‘rsatkich 59,3 foizga yetgan. Mazkur o‘sish bolalarning muloqot muhiti kengayishiga, tengdoshlari bilan hamkorlik qilish va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlarining ortishiga xizmat qilmoqda.

2024-yil yakunlariga ko‘ra, respublikada faoliyat yuritayotgan maktabgacha ta’lim tashkilotlari soni 38 mingdan oshgan. Bu ko‘rsatkich 2020-yilga nisbatan ikki baravardan ko‘proq o‘sgan bo‘lib, davlat va nodavlat sektorning ta’lim tizimidagi hamkorligi natijasida erishilgan muhim natija hisoblanadi.

Mutaxassislarning fikricha, maktabgacha ta’lim muassasalarida tashkil etiladigan guruhli o‘yinlar, suhbatlar, ijodiy mashg‘ulotlar va rolli faoliyatlar bolalarning kommunikativ sifatlarini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Shu sababli maktabgacha ta’lim qamrovining kengayishi nafaqat ta’lim olish imkoniyatlarini, balki bolalarning nutqiy va ijtimoiy rivojlanishini ham yaxshilashga xizmat qilmoqda. UNESCO va Jahon banki ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekistonda maktabgacha ta’limga qamrab olingan bolalar soni 2017-yildagi 0,7 million nafardan 2024-yilda 2,44 million nafarga yetgan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ sifatlarni shakllantirish yo‘nalishlari

Kommunikativ sifat	Mazmuni	Shakllantirish usullari	Kutilayotgan natija
Nutq faolligi	Fikrni erkin ifodalash	Suhbatlar, hikoya tuzish, savol-javob	Lug‘at boyligi va nutq ravonligi oshadi
Tinglash madaniyati	Boshqalarni diqqat bilan tinglash	Guruhli mashg‘ulotlar, ertak tinglash	Eshitish va tushunish qobiliyati rivojlanadi
Hamkorlik ko‘nikmasi	Tengdoshlar bilan ishlash	Jamoaviy o‘yinlar va topshiriqlar	Jamoada ishlash malakasi shakllanadi
Muloqot madaniyati	Muomala qoidalariga rioya qilish	Rolli o‘yinlar, namunaviy vaziyatlar	Madaniyatli muloqot odatlari rivojlanadi
Hissiy ifodalash	Hissiyotlarni so‘z bilan ifodalash	Psixologik o‘yinlar, suhbatlar	Emotsional barqarorlik kuchayadi

Maktabgacha ta’lim muassasalarida kommunikativ sifatlarni rivojlantirishda turli pedagogik metodlardan foydalaniladi. Ularning eng samaralilaridan biri rolli o‘yinlardir. “Shifokor va bemor”, “Do‘kon”, “Oila”, “Bog‘cha” kabi syujetli-rolli o‘yinlar bolalarni muloqotga kirishishga, savol berishga va javob qaytarishga o‘rgatadi.

Shuningdek, ertak aytib berish va hikoya tuzdirish usullari ham bolalarning nutqini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ertak qahramonlari haqida suhbatlashish, voqealarni qayta hikoya qilish va rasm asosida hikoya tuzish bolalarda mustaqil fikrlash hamda muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Didaktik o‘yinlar, topishmoqlar, tezkor savol-javoblar va interfaol mashg‘ulotlar ham kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Tarbiyachi bolalar uchun muloqot namunasi hisoblanadi. Uning nutqi ravon, tushunarli va madaniyatli bo‘lishi zarur. Tarbiyachi bolalarni erkin fikr bildirishga undashi, ularning savollariga e’tibor bilan javob berishi va muloqot uchun qulay psixologik muhit yaratishi lozim.

Quyidagi jadvalda tarbiyachining asosiy vazifalari keltirilgan.

Tarbiyachining vazifalari	Mazmuni
Ijobiy muhit yaratish	Bolalarni muloqotga jalb qilish va rag‘batlantirish
Nutqni rivojlantirish	Savol-javob, suhbat va hikoya qilishni tashkil etish
Hamkorlikni ta’minlash	Jamoaviy o‘yin va mashg‘ulotlarni tashkil etish
Individual yondashuv	Har bir bolaning rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish
Ota-onalar bilan hamkorlik	Uy va bog‘cha faoliyatining uzviyligini ta’minlash

Maktabgacha ta’limda bolalarning kommunikativ va ijtimoiy-emotsional sifatlarini rivojlantirish bugungi kunda xalqaro ta’lim siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. UNESCO va UNICEFning 2024-yilda e’lon qilingan Maktabgacha ta’lim va tarbiya bo‘yicha global hisobotida sifatli erta bolalik ta’limi bolaning maktabga tayyorgarligi, boshlang‘ich ta’limdagi muvaffaqiyati va uzoq muddatli farovonligi uchun muhim asos yaratishi qayd etilgan. Hisobotda bolalarning muloqot qilishi, hamkorlik qilishi, hissiyotlarini boshqarishi va ijtimoiy munosabatlar o‘rnatishi erta rivojlanishning muhim tarkibiy qismlari sifatida ko‘rsatilgan.

UNICEF ma’lumotlariga ko‘ra, dunyo miqyosida 3–4 yoshdagi bolalarning uchdan biridan kamrog‘i maktabgacha ta’lim dasturlariga qatnashadi. Hududlar kesimida ham sezilarli tafovutlar mavjud: Lotin Amerikasi va Karib havzasida taxminan har uch boladan ikkitasi ECE dasturlarida qatnashsa, Sahroi Kabirdan janubdagi Afrika hamda Yaqin Sharq va Shimoliy Afrikada bu ko‘rsatkich taxminan har to‘rt boladan biriga teng. Ushbu holat maktabgacha ta’limning nafaqat ta’limiy, balki ijtimoiy-kommunikativ rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirishdagi ahamiyatini ko‘rsatadi.

Xalqaro statistik ma’lumotlarda maktabgacha ta’limga qamrovning uzoq muddatli o‘sishi ham kuzatiladi. UNICEF ma’lumotiga ko‘ra, dunyoda maktabgacha ta’limning yalpi qamrov darajasi 2000-yildagi 33 foizdan 2020-yilda 61 foizga oshgan. Shunga qaramay, 2019-yilda dunyo bo‘yicha 3–6 yoshdagi kamida 175 million bola maktabgacha ta’limga qamrab olinmagan.

Maktabgacha ta’limning kommunikativ sifatlarni rivojlantirishdagi ahamiyati xalqaro ilmiy tadqiqotlar orqali ham tasdiqlangan. Jahon banki tomonidan keltirilgan 19 mamlakatdagi 50 dan ortiq tadqiqotlarni qamrab olgan meta-tahlilda maktabgacha ta’lim dasturlarining bolalarning kognitiv ko‘nikmalariga o‘rtacha 0,15 standart og‘ish, ijtimoiy-emotsional rivojlanishi va xulq-atvoriga esa 0,12 standart og‘ish miqdorida ijobiy ta’siri aniqlangan. Mazkur natijalar maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarning tengdoshlari bilan muloqot qilishi, hamkorlik qilishi va ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan faoliyatlarning ahamiyatini ko‘rsatadi.

UNICEFning global hisobotida o‘yin faoliyati bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida alohida o‘rin tutishi ta’kidlangan. O‘yin jarayonida bolalar navbat kutish, boshqa bolalar bilan hamkorlik qilish, o‘z fikrini ifodalash va munosabat o‘rnatish kabi ko‘nikmalarni tabiiy ravishda egallaydilar. Shu sababli maktabgacha ta’lim tashkilotlarida

kommunikativ sifatlarni shakllantirishda syujetli-rolli, jamoaviy va ijodiy o‘yinlardan foydalanish pedagogik jihatdan muhimdir.

Jahon bankining maktabgacha ta’lim sifatini baholashga qaratilgan Teach ECE yondashuvida ham pedagog va bola o‘rtasidagi sifatli muloqot alohida ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv maktabgacha ta’lim muhitida bolalarning kognitiv va til ko‘nikmalari bilan bir qatorda ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarini rivojlantiruvchi pedagogik amaliyotlarni ham baholaydi. Bu esa tarbiyachining bolalar bilan muloqot uslubi, qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratishi va bolalarni faol ishtirok etishga jalb qilishi kommunikativ rivojlanishning muhim shartlaridan ekanligini ko‘rsatadi.

2026-yilda Jahon banki tomonidan taqdim etilgan AIM-ECD vositalari ham 4–6 yoshdagi bolalarning erta savodxonlik, erta matematik ko‘nikmalar, ijro funksiyalari va ijtimoiy-emotsional rivojlanishini baholashga qaratilgan. Bu xalqaro miqyosda maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishini faqat akademik bilimlar bilan emas, balki ijtimoiy-emotsional va kommunikativ jihatlar bilan birgalikda baholash tendensiyasi kuchayib borayotganini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston ham xalqaro maktabgacha ta’lim siyosatidagi ushbu jarayonlarning faol ishtirokchilaridan biridir. UNESCOning 2026-yilgi Global Education Monitoring Report mamlakat bo‘yicha materiallarida O‘zbekistonda 2024-yilda davlat maktabgacha ta’lim tashkilotlariga 3 trillion so‘m miqdorida byudjet mablag‘i ajratilgani qayd etilgan. Shuningdek, 3–6 yoshdagi bolalarni maktabgacha ta’lim bilan qamrab olishni 80 foizga yetkazish maqsadi belgilangan. Hisobotda muqobil maktabgacha ta’lim shakllari, jumladan, qisqa muddatli guruhlar, jamoatchilikka asoslangan dasturlar va mobil bog‘chalar orqali chekka hududlardagi bolalarni qamrab olishga ham e’tibor qaratilgani ko‘rsatilgan.

Yuqoridagi xalqaro statistik va ilmiy ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta’limning vazifasi faqat bolaga boshlang‘ich bilimlarni berishdan iborat emas. Zamonaviy xalqaro yondashuvlarda bolaning nutqiy, ijtimoiy-emotsional va kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirish ham maktabga tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda. Shu nuqtayi nazardan, O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning kommunikativ sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik metodlarni takomillashtirish, tarbiyachilarning kommunikativ kompetensiyasini oshirish va o‘yin asosidagi ta’limdan samarali foydalanish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Xulosa

Maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalar kommunikativ sifatlarini shakllantirish ularning har tomonlama rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Nutq faolligi, tinglash madaniyati, hamkorlik va muloqot ko‘nikmalari bolaning kelajakdagi ta’lim faoliyati uchun mustahkam poydevor yaratadi. Rolli o‘yinlar, suhbatlar, hikoya qilish va didaktik mashg‘ulotlardan samarali foydalanish orqali bolalarda kommunikativ kompetensiyani muvaffaqiyatli shakllantirish mumkin. Shu bois maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ushbu yo‘nalishdagi ishlarni tizimli ravishda tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning Davlat standarti.

3. Hasanboyeva O. va boshqalar. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent.
4. Qodirova F.R. Maktabgacha pedagogika nazariyasi va metodikasi. – Toshkent.
5. Davletshin M.G. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. – Toshkent.
6. Ismanova M.A., Ergasheva Z., Sunnatova M. Bolalarni maktabgacha ta’lim davrida kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish masalasi // Tadqiqotlar.uz. – 2024.
7. Safarova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish masalalari // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. – 2025. – T.3, №10. DOI: 10.5281/zenodo.17351513.
8. Qosimova Z. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning innovatsion texnologiyalari // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. – 2025. DOI: 10.5281/zenodo.18081382.
9. Saidova S. “Kommunikativ kompetensiya”ning tarkibiy komponentlari // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. – 2026. – T.4, №7. – B. 318–320. DOI: 10.5281/zenodo.21739499.
10. Tursunova K. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturining 3-nashri asosida bolalarning ijodiy va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish // Maktabgacha va maktab ta’limi. – 2026.
11. Choriyeva X. Xorijiy tilni maktabgacha yoshda o‘rgatish jarayonida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish texnologiyalari // Nauchnye Issledovaniya i Innovatsii. – 2025. – T.1, №2. – B. 9–12.
12. O‘zbekiston Respublikasi. “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent, 2019.
13. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 802-son qarori. – Toshkent, 2020.